

* حقوق تجارت الكترونيك - دكتور امير صادقي نشاط وكيل پایه يك دادگستري

گر چه استفاده از وسايل الكترونيكي در تجارت ، امر تازهاي نيست و زماني طولاني است كه از تلفن و تلگرام در مذاكرات و توافقهاي تجاري استفاده ميشود و مدتي نيز از کاربرد دورنگار (Telex) و نماير (Fax) در اين زمينه ميگذرد ، ولي اصطلاح « تجارت الكترونيك » از زماني معمول شده است كه سامانههاي رایانههاي در مبادلات پیامها وارد شدند و مبادله الكترونيكي دادهها (Electronic Data Interchange - EDI) رایج گردید . در EDI حجم زیاد دادهها به صورت متن ، گرافيك و حتي صدا ، با سرعت و هزينه كم از يك سامانه رایانههاي در يك نقطه زمين به نقطه ديگر انتقال پیدا میکند و بدین ترتیب بستر مناسبی را برای مبادله پیامها ، تصاویر و اسناد در تجارت داخلی و بینالمللی مهیا میسازد . نتیجه آنكه در آینده مواجهه با تجارتي خواهيم بود كه روش و استانداردهاي خاص خود را خواهد داشت و آن آمیزههاي خواهد بود از واقعیات تجاري ، احكام حقوقي و مقتضیات فني . كما اینکه هم اینك نیز در بخشهایی از تجارت نظیر حمل و نقل و خرید و فروش در پارههاي از فروشگاهیها در نقاطي از جهان مانند سنگاپور و آمریکا این نوع تجارت به اجراء در آمده و پیشبینی میشود با کاربرد وسیع اینترنت در EDI □ ، رونق بیشتری نیز پیدا کند .

با ماشینی شدن تجارت و حذف كامل یا زیاد كاغذ ، و اجباري شدن رعایت استانداردها در پیامهاي تجاري در سطح بینالملل ، کشورهای کمتر توسعه یافته نیز ناگزیر میشوند كه برای برقراري تماس و انجام معاملات ، به روش طرف تجاري خود عمل کرده و همان روش را پیاده نمایند .

چشمانداز آینده ، مراجعي نظیر کمیسیون ملل متحد در تجارت بینالملل (Uncitral) و اتا تجارت بینالملل (ICC) را بر آن داشته تا مقررات نمونههاي را در تجارت الكترونيك تدوین و ارائه نمایند . علاوه بر این سازمان ملل از طریق تشكولات وابسته خود مبادرت به تدوین استانداردهايي نموده است كه در این نوع پیامهاي تجاري مورد استفاده قرار گیرد (در ذیالمقدمه به آن خواهيم پرداخت) .

آینده نه چندان دور و بلکه نمونهها و موارد پیاده شده تجارت الكترونيك ، حقوقدانان را بر آن میدارد تا خود را با این پدیده آشنا کنند و علاوه بر آنكه مشاوران خوبی در قراردادهاي تجاري باشند ، دانش حقوقي کشور را از این مسائل بهره‌مند نموده مراکز آموزشی و دستگاه قضايي را مجهز به این آگاهیها نمایند و علاوه بر این در موارد ضروري نیز پیشنویس قوانین و مقررات نوینی را هماهنگ با جهان و متناسب با مباني حقوقي کشور تدوین و پیشنهاد کنند .

آنچه در پی خواهد آمد ، در عین اختصار كمك خواهد كرد تا با نوع و ماهیت مسائل و قلمرو تجارت الكترونيك ، آشنایی حاصل شود و ضمناً مطالب به نحوي مطرح گردد كه زمينه را برای بحث و بررسی تفصیليتر پیرامون موضوعات خاصتر آماده سازد .

الف - انعقاد قرارداد

۱ - عقد محقق میشود به ایجاب و قبول ، و به تعبیر ماده ۱۹۱ قانون مدني : « عقد محقق میشود به قصد انشاء به شرط مقرون بودن به چیزی كه دلالت بر قصد کند . » این تعبیر كه با تفاوتی در احكام ، در حقو سایر کشورها نیز وجود دارد (۱) محدودیتي در روش اعلام ایجاب و قبول بوجود نیاورده و بنابراین ، همانگونه كه ممكن است قصد طرفین كتبی یا شفاهي ، لفظي یا عملي اعلام شود ممكن است به طریق الكترونيك نیز باشد .

از مسائلي که در قراردادهای الکترونيکی مطرح میشود ، زمان تحقق ایجاب و قبول است يعني اینکه اگر ایجاب و قبول توسط رایانه و به نشانی « پست الکترونیک » طرف مقابل ارسال شود زمان و مکان ارسال معتبر است یا زمان و مکان وصول آنها ؟ خصوصاً اگر توجه شود که گاه رایانه مقصد خاموش است یا به دلیل ترافیک زیاد امکان وصل سریع را ندارد و پیامها در يك رایانه دیگر (میزبان Host - یا خادم Server -) مدتی باقی میماند و سپس به مقصد ارسال میشود . علاوه بر این ممکن است در شرایطی که فعلاً از لحاظ فنی حاکم است ، خریدار یا فروشنده مدتی از وجود پیامهای ارسال شده در صندوق پستی خود آگاه نباشد و تنها هنگامی که به سراغ آن برود ، از وجود آنها مطلع گردد .

چه مبنای حقوقی میتوان بر ترجیح زمان و مکان وصول بر ارسال یا برعکس آن ارائه داد ؟ آنچه در عرف و مقررات تجاری ، اعم از داخلی و بینالمللی وجود دارد ، آن است که اگر قبول خریدار توسط وسایلی نظیر تلفن ، تلگرام ، تلکس و فاکس ارسال شود لحظه و محل وصول ملاک و معتبر است و هرگاه « پست » واسطه ارسال باشد ، زمان و مکان ارسال اعتبار دارد . (۲) در مانحن فیه که « پست الکترونیک » است ، کدام مبنای باید ترجیح داد ؟

ابتدا لازم است وضعیت حقوقی موجود تحلیل شود تا دلیل پذیرش هر يك از دو مبنای فوق معلوم گردد . فر پست معمولی با وسایل دیگر نظیر فاکس و تلفن آن است که در اولی يك شخص که نوعاً حقوقی است (شرکت یا سازمان) واسطه رساندن پیام است و طرفین ، « شخص » مزبور را به عنوان دریافت کننده و انتقال دهنده پیام پذیرفتهاند در حالی که در سایر طرفین وضعیتی نیست . برای روشنتر شدن مطلب اشاره به حضور و نفوذ این مبنای در سایر مسائل حقوقی بیفایده نیست . در بیع ، اعم از داخلی و بینالمللی ، هنگامی که کالا تحویل متصدی حمل مستقل (يك شخص واسطه) میشود ، ضمان (Risk) منتقل میگردد (۳) و این اعم از آن است که قرارداد حمل تا مقصد را ، فروشنده منعقد کرده و هزینه آنرا پرداخت نموده باشد مانند CIF&CFR یا خریدار (مانند) . (FOB ۴)

در این نمونهها ، طرفین پذیرفتهاند که متصدی حمل . کالا را از طرف خریدار (مرسل الیه) قبض مینماید لذا فروشنده با اسناد حمل به بانک مراجعه نموده بهای معامله را دریافت میکند (و اگر کالا در راه تلف شود خریدار علیه حمل کننده میتواند اقامه دعوی نماید و یا به شرکت بیمه خود مراجعه میکند و سپس شرکت بیمه به متصدی حمل مراجعه خواهد نمود) .

در پست الکترونيکی هیچ شخصی حقیقی واسطه پیام نیست بنابراین علیرغم شباهت ظاهری و اسمی بین آن و پست معمولی ، نمیتوان احکام مشابهی برای آنها قائل شد و بنابراین پست الکترونيکی در ردیف سایر وسایل یاد شده ، نظیر تلکس و فاکس قرار میگیرد و زمان و مکان وصول ، ملاک تحقق ایجاب و قبول خواهد بود .

نکته دیگر در این ارتباط ، زمان وصول پیام به مرسل الیه است . قانون نمونه ۱۹۹۶ یونسیترا در تجارت الکترونیک ، تمهیداتی در این زمینه اندیشیده که موجب کاهش اختلاف بین طرفین میشود :

آ - اگر مرسل الیه ، سامانه اطلاع رسانی (Information System) خاصی را معین و به ارسال کننده اعلام کرده باشد ، پیامها از زمان ورود به همان سامانه وصول شده محسوب میشود وگرنه که پیام توسط مرسل الیه باز یافت شود ملاک زمان وصول خواهد بود .

ب - اگر مرسل الیه هیچ سامانه‌ای را معین نکرده باشد ، زمان ورود به هر سامانه اطلاع رسانی متعلق به وی ، زمان وصول است .

ث - اگر طرفین بیش از يك محل تجارت داشته باشند ، سامانه‌ای که در محلی واقع است که نزدیکترین ارتباط را با معامله مورد نظر دارد ، باید پیام را دریافت کند وگرنه محل اصلی تجارت ارسال کننده یا مرسل الیه مقرر سامانه‌ای مورد نظر شناخته خواهد شد . . . (۵)

مطلب دیگری نیز در همین ارتباط قابل توجه است : از آنجا که در انتقال پیامهای الکترونيکی به هر حال امکان خطا در متن ارسال شده یا در رسیدن به مقصد نهایی (سامانه وصولکننده) وجود دارد ، ممکن است شرط دریافت تاییدیه (Acknowledgement Confirmation /) در وصول و متن

بین طرفین مقرر شود . در این خصوص ، هم قانون نمونه یونسیترال و هم مقررات نمونه تماس اتا تجارت بینالملل (۱۹۸۷) ضوابطی را پیشبینی کردهاند . (۶) اجمالاً اینکه وصول و متن دریافت شده در صورتی معتبر خواهد بود و موجب التزام ارسال کننده خواهد شد که تاییدیههای مزبور از سوی مرسل الیه برای وی فرستاده شود .

۲ - مطلب دیگر که در بحث انعقاد قرارداد قابل طرح است ، شکل و مفاد پیامهای تجاری است . مادام که مذاکرات و تماسهای تجاری از طریق تنها تلکس و فاکس و امثال اینها انجام شود و متون پیشنهادی قراردادهای و تعهدات بدین طریق مبادله گردد ، نیاز کمتری به وجود فرم و استانداردهای خاص برای پیامهای یاد شده احساس میشود . همین مقدار که مقاصد طرفین با لحاظ شدن ضوابط حقوقی مبتنی بر عرف یا قانون به یکدیگر منتقل شود کافی است . اما این مقدار با رواج تدریجی EDI و اقتضات جدید بازار جهانی کافی نیست و باید با تلفیق ملاحظات تجاری ، حقوقی و فنی ، استانداردهایی برای شکل و مفاد پیامهای تجاری بین طرفین در نظر گرفته شود و طرفین تجاری نیز ملزم به رعایت آنها گردند . البته تاکنون بخشهایی از تجارت خصوصاً حمل و نقل در آمریکا و اروپا برای خود استانداردهایی را مقرر و معمول نمودهاند ولی با عنایت به بستر بینالملل تجارت الکترونیک ، سازمان ملل در این زمینه دخالت نموده و با هماهنگی کردن اقدامات کشورها ، مبادرت به تدوین استانداردهایی بینالمللی به نام ادیفاکت (UN/EDIFACT - United nation/Electronic Data Interchange for Administrations Commerce and Transport) نموده است . به نظر میرسد استانداردهای محلی نیز به تدریج جای خود را به استانداردهای مزبور خواهند داد . (۷)

بحث پیرامون این موضوع ، مفصل و نیازمند مقالهای مستقل است ولی اجمالاً اشاره میشود که در محیطی که چنین استانداردهایی به لحاظ قانونی یا عرفی حاکمیت دارند ، عدم رعایت آنها ، جدای از آنکه موجب اشکالات حقوقی خواهد شد ، اساساً انجام تجارت را غیرممکن خواهد ساخت زیرا نرمافزارهای طراحی و نصب شده در رایانهها به نحوی خواهند بود که هیچ پیامی خارج از استانداردهای مزبور دریافت نخواهد شد و خروجیهای رایانهها مفهوم نخواهند بود و در نتیجه عملیات تجاری انجام نخواهد گرفت .

ب - اعتبار اسنادی

آنچه موجب اعتبار قرارداد یا هر سند دیگری میشود دو امر است : ۱ - بقا و ثبات مندرجات سند ۲ - صحت انتساب به صادرکننده سند .

۱ - بقا و ثبات مندرجات سند : تعهدات کتبی به سبب اینکه مندرجات آنها به میزان قابل توجهی ثابت و باقی است و به سهولت نمیتواند در آنها دست برد و تغییر داد ، بر تعهدات شفاهی ترجیح و برتری دارند . البته هر قدر جنس سند بادوامتر و غیرقابل تغییرتر باشد ارزش بیشتری از این جهت دارا خواهد بود .

از طرف دیگر ، نحوه نگهداری سند نیز از اهمیت زیادی برخوردار است . باید سند در شرایط فیزیکی و محیطی مناسب نگهداری شود تا دچار آسیدیدگی نگردد و ضمناً از نظر سهولت مراجعه و سرعت دستیابی به آن نیز ایجاب میکند به نحو موثر و درستی بایگانی شود .

ملاحظات فوق در مورد اسناد الکترونیکی نیز مطرح است . اگر چه ابزاری که فعلاً برای ذخیره شدن اسناد روی آنها تولید شدهاند ، هنوز به اندازه کاغذ قابل اعتماد نیستند ولی نظر به اینکه اولاً برای بیشتر اسنادی که در تجارت مبادله میشوند و نیازی به عمر زیاد ندارند کافی هستند و ثانیاً به سهولت قابل تکثیر و تجدید میباشند و بنابراین میتوان همواره از آنها چند نسخه پشتیبان تهیه و در محللهای مختلف نگهداری کرد و ثالثاً در موارد ضروری میتوان نسخههایی از آنها را روی کاغذ چاپ کرد تا عندالاقضاء مورد استفاده قرار گیرد ، مشکل جدی در این زمینه ایجاد نمیکند .

امتیاز اسناد مزبور ، بایگانی سهل و ساده آنها و در محیطی بسیار کمحجم است . میتوان چند جلد کتاب را در یک دیسکت نوری کوچک جای داد و به همراه داشت و علاوه بر این سهولت و سرعت بازیابی آنها ارزش فوالباعده به آنها بخشیده است .

تنها نکته‌های که در این ارتباط اسباب نگرانی است سهولت تغییر این اسناد است . ممکن است صادرکننده سندی آنرا بعد از صدور انکار کند و مدعی تغییر آن توسط شخص دیگر شود . البته این اشکال در اسناد کاغذی هم وجود دارد لذا راه جلوگیری از آن نیز میتواند مشابه با همان راه حل معمولی و مرسوم باشد منتهی با وسایل و روشهای دیگر . مثلاً در اسناد الکترونیک نیز میتوان پیشبینی کرد که يك نسخه آن در دفتر ثبت اسناد که دارای تجهیزات لازم باشد به ودیعه نهاده شده و ثبت گردد و یا در مراحل شکلگیری قرار داد ، پیامها و اسناد مبادله شده از طریق یا با رونوشت به شخص ثالثی که لزوماً دولتی نیست و میتواند شخص مورد پذیرش طرفین یا شرکتهای معد و مقبول برای طرفین باشد انجام شود .

این کار به سهولت و از طریق ارتباطهای رایانه‌ای قابل تحقق است و ایاب و ذهاب ندارد و هزینه و وقت زیادی صرف نمیکند .

به هر حال بیان راه حل بر عهه حقو و اجرای آن بر عهده متخصصین الکترونیک و برنامه‌نویسهاست و در نهایت نیز باید کارشناسان مربوط نظر دهند که روش و سامانه‌ای که مورد استفاده قرار گرفته « حداقل » معادل اسناد کاغذی و ثبت آن دوام دارد و غیرقابل تغییر است . در صورت احراز این نکته ، میتوان از لحاظ حقوقی اعتبار آنرا تایید کرد .

۲ - انتساب سند : آنچه از لحاظ حقوقی موضوعیت دارد آن است که بتوان عمل یا سندی را به شخصی منتسب نمود . تمام ادله اثبات نظیر اقرار ، شهادت ، سوگند ، امارات قانونی و قضائی و بویژه سند کتبی و بویژه در شکل رسمی آنها ، برای احراز موضوع است .

از گذشته دور ، مهر کردن و پس امضاء نمودن اسناد ، عرفاً به عنوان دلیل معتبری برای تحقق مقصود یاد شده مورد پذیرش قرار گرفته است و به همین سبب قانونگذاران نیز همین دو وسیله را مورد تایید قرارداده‌اند . به عنوان مثال قانون تجارت در ماده ۲۲۲ مهر یا امضاء کردن برات (و به تبع آن چک و سفته) را ضروری شمرده است .

در تجارت الکترونیک نیز این مساله مطرح است ، ولی میتوان در دو زمینه در این خصوص بحث کرد . یکی اینکه مادام که قوانین ضرورت مهر یا امضاء به شکل فعلی آنرا مورد تاکید قرار میدهد چه باید کرد و دیگر اینکه آیا میتوان چیز دیگر را جانشین مهر یا امضاء نمود که همان اعتبار و اثر را داشته باشد ؟

در مورد اول باید گفت آنچه مورد خواست قانون است امضاء است ولی نحوه صورت گرفتن آن مورد نظر قانونگذار نیست . اینکه به صورت قلم خودنویس باشد یا الکترونیکی ، فرقی نمیکند . در روش اخیر ، وقتی امضایی به شکل خطوط (گرافیکی) صورت میگیرد (با قلم الکترونیکی یا اسکن امضاء و مهر) ، ابتدا به صورت او (O) و سپس به صورت اختلاف ولتاژ وارد رایانه شده در حافظه آن تاثیر میگذارد و باقی میماند . سپس این « اثر » به طریق الکترونیکی به رایانه مقصد منتقل شده و در آنجا مجدداً به همان صورت اولیه (گرافیکی) در صفحه نمایش یا کاغذ چاپ آشکار میگردد . بدین ترتیب آنچه منتقل میشود نسخه‌ای از امضاء اولیه است که ابتدا به نحو مزبور تحول یافته سپس به صورت اولیه باز میگردد .

آیا میتوان امضاء مزبور را امضاء صاحب امضا تلقی نمود ؟ به نظر میرسد اگر عرف آنرا بپذیرد بلااشکال باشد و البته عرف نیز در صورتی این تلقی را پیدا خواهد نمود که از لحاظ فنی این اعتماد را پیدا کند که هیچ تغییر شکلی در امضا صورت نگرفته و امضاء کننده نیز امکان انکار آنرا ندارد .

برای کنترل صحت امضاء ، فناوری‌هایی به وجود آمده است . پن اوپ (Penop) که در آن از زیستسنجی قلم (Pen iometric) استفاده میشود ، از این زمره است و جزئی از نرمافزار رایانه‌ای را تشکیل میدهد که موجب افزایش کاربرد برنامه‌های دیگر میشود .

« پناوپ » دارای دو ویژگی مهم است : ۱ - ذخیره امضاء ۲ - بررسی امضاء .

اگر کسی بخواهد امضایی را در روش مزبور جعل نماید لازم است از اسرار و اطلاعات متنوع و پیچیده تولید کننده پن اوپ و برنامه سرویس گیرنده آگاهی یابد و این در حالی است که موانع فیزیکی ، زمانی و رمزنگاری متعددی بر سر این راه وجود دارد . علاوه بر این ، روشها پیوسته

تغییر میکنند . همچنین ، در سطح رمزنگاری از روشهایی استفاده میشود که تولیدکنندگان برنامهها از آن بیاطلاعتند . (۸)

اما زمینه دوم بحث ، جانشین کردن چیز دیگری به جای مهر یا امضاء است . با مقدمههایی که در آغاز بحث این شماره کردیم معلوم شد مهر و امضاء موضوعیت ندارند بلکه طریقی هستند برای احراز انتساب يك عمل یا سندی به يك شخص . حال که اینطور است از لحاظ حقوقی هیچ اشکالی ندارد که چیزهای دیگری که بتوانند حداقل همان اطمینان را حاصل نمایند جایگزین آنها شوند .

اختصاص رمزهای شمارهای و حرفی و غیره میتواند پیشنهاد مناسبی باشد . اتفاقاً چه بسا رمزهای محرمانه و حفاظت شده ، معتبرتر از امضاءهای گرافیکی و مهرهای سادههایی باشند که به سهولت قابل تقلید و جعل هستند . به هر حال خطرانی که امضاء یا مهر را تهدید میکنند کمتر از خطرات رمزهای الکترونیکی نیستند . ولی بهرحال برای جلب اعتماد عمومی ، لازم است قانونگذاران پیشقدم شده و مقرراتی را در این زمینه و استانداردهایی آن وضع کنند .

قانون شماره ۱۰۱ - ۳ - ۴۶ ایالت یوتای آمریکا مصوب ۱۹۹۵ در این خصوص اقداماتی را نموده است . طبق قانون مزبور ، ابتدا يك مقام دولتی به عنوان مرجع گواهی کننده ، هویت شخص الف را احراز میکند سپس او را به کلیدهای خصوصی و عمومی مرتبط مینماید و ضمناً از شخص مزبور میخواهد نام جدیدی را که خاص اوست و وی را از سایر اشخاص متمایز میکند انتخاب نماید . این نام ، يك « کد رایانهایی » است و در جهان منحصر به فرد است . کلید خصوصی اختصاص داده شده ، به عنوان « امضاء رقمی » مشارالیه است و برای آنکه فراموش نشود و ضمناً حفاظت گردد ، باید در ابزاری رایانهایی مانند « کارت هوشمند » ذخیره شود و البته عرضه کنندگان این کارت نیز مسئولیت حفظ اسرار اشخاص را خواهند داشت . علاوه بر این گواهی اعطا شده باید هر سال یکبار تجدید شود . (۹)

ج - اسناد تجاری

مقصود ما در اینجا تنها اسناد تجاری به معنای خاص (برات چك ، سفته و قبض انبار) نیست بلکه کلیه اسنادی که در تجارت معمول است و مبادله میشوند مورد نظرند . بنابراین علاوه بر اسناد فوالکر ، بارنامه ، سهام شرکتها ، بیمه نامه و غیره در بخش حقو خصوصی و برگ سبز گمرکی ، ثبت سفارش ، پروانه صدور و ورود کالا ، اعلامیه بارکشتی و غیراینها در حقو عمومی ، مشمول این بحث قرار میگیرند .

مادام که در قوانین ، تصریح به برگه یا ورقه بودن اسناد مزبور نشده باشد و صرفاً کلمه « نوشته » ذکر شده باشد ، میتوان از اسنادی که توسط رایانه نوشته یا طراحی میشود استفاده نمود . مثلاً در ماده ۳۱۰ قانون تجارت چك را این گونه تعریف کرده است : « چك نوشتهایی است که به موجب آن صادرکننده وجوهی را که در نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد یا به دیگری واگذار مینماید » . « نوشته » میتواند روی کاغذ ، پوست حیوانات ، سنگ یا صفحه رایانه باشد و در حافظه آن ذخیره گردد . بنابراین میتوان با طراحی نرم افزارهای مناسب بانکی ، اشخاصی را که دارای حساب جاری هستند قادر ساخت که حتی از محل کار یا منزل خود بوسیله رایانه ، چك صادر نمایند . فایده مهم اینگونه چكها آن است که هرگز نمیتواند بدون موجودی یا دارای کسری باشد و نیز میتوان ترتیبی داد که چك وعدهدار در سیستم پذیرفته نشود و در نتیجه دریافتکننده در آینده مواجه با برگشت چك نگردد .

البته جای ذکر این نکته نیز هست که در صورت رواج مبادلات بانکی الکترونیک ، جایی برای چك با مقررات مربوط نخواهد بود زیرا میتوان به طور همزمان (OnLine) حسابها را با کنترل بانک از طریق رایانهها بدون مبادله حتی چك الکترونیکی بدهکار و بستانکار نمود . ولی در آن صورت نیز فرم و استانداردهایی برای انجام این عملیات بانکی لازم خواهد بود که جانشین فرم چك خواهد شد .

اما در خصوص برات اعم از داخلی یا بینالمللی و نیز سفته ، وضع متفاوت است و همواره میتوان در صورت تمهیدات فنی ، اسناد یاد شده را به طریق الکترونیکی صادر نمود و حتی هزینه تمبر آن را نیز به طور همزمان با صدور ، پرداخت کرد و ظهرونیسی نیز به طریق یاد شده قابل انجام خواهد بود . البته اینها هنوز در صحنه تجارت مطرح و ارائه نشده ولی قابلیت تحقق دارند و نیازمند به اصلاح قانون که برات را « ورقه » دانسته است نیز هست (ماده ۲۲۳ قانون تجارت) .

از اسناد دیگر معمول در تجارت ، بارنامه است . در کنوانسیون ۱۹۲۴ لاهه که در باب چهارم قانون دریایی ۱۳۴۳ ایران ترجمه شده است ، تأکید بر تعداد نسخ بارنامه و تقسیم آن به اصلی و رونوشت و اینکه مندرجات آن چه باید باشد دارد . بنابراین از لحاظ قانون هیچ اشکالی ندارد که اسناد مزبور به طریق الکترونیکی صادر شوند ، و نسخه (یا نسخههای) اصلی از طریق رایانه در اختیار فرستنده قرار گیرد و از طریق او به ، رایانه مرسل الیه یا بانک خریدار فرستاده شود و در آنجا نیز بدون حضور فروشنده و با مقایسه رایانه‌های بین شرایط اعتبار گشایش شده و اسناد حمل الکترونیکی (از جمله بارنامه) حسابها بطور خودکار بدهکار و بستانکار شوند .

البته اسنادی که در حمل و نقل دریایی صادر میشوند محدود به بارنامه نیست و اسناد دیگر نظیر مانیفست بار نیز که بیشتر در ارتباط کشتی با مقامات بندری و ادارات دولتی مورد استفاده دارد مشمول بحث فوق قرار میگیرد و هماکنون نیز در پاره‌های از بنادر (سنگاپور) اسناد الکترونیکی ، واسط و رابط بین کشتیها و مقامات بندری هستند .

د - پرداخت

موضوع پرداخت نیز در معاملات از اهمیت خاص برخوردار است . چه بسا حسب شروط مورد توافق ، قرارداد ، مادام که پیشپرداخت صورت نگیرد اعتبار پیدا نکند . (۱۰) اما لحظه انجام شدن عمل پرداخت ، چگونه قابل تعیین است ؟

میتوان زمان پرداخت را بر اساس یکی از مبنای زیر تعیین نمود :

- ۱ - زمانی که بانک ، بستانکاری ذینفع را به اطلاع او میرساند .
  - ۲ - موقعی که بانک ، اعلامیه بستانکاری ذینفع را به اطلاع او میرساند .
  - ۳ - هنگامی که بانک ، حساب ذینفع را بستانکار میکند .
  - ۴ - موقعی که بانک ذینفع ، دستور پرداخت به بستانکاری حساب او را دریافت مینماید .
- برخی مورد ۳ را ترجیح داده‌اند ، زیرا در واقع همین عمل است که دقیقاً معادل دریافت و پرداخت محسوب میشود . (۱۱)

مساله دیگر در ارتباط با پرداخت وجوه الکترونیکی آن است که از دو جنبه حق خصوصی و عمومی قابل بررسی است . روشهای مورد استفاده در بانک ، باید انتقال وجوه را در سطحی از امنیت و اعتماد انجام دهد که حداقل معادل وضعیت باشد که پول به صورت اسکناس مبادله میگردد . بنابراین اولاً از لحاظ قانونی باید حداقل همان مجازات جعل اسکناس برای موجودیهای جعلی الکترونیکی پیشبینی شود و با اختلاسها و سواستفاده‌های مالی با روش مزبور ، به لحاظ سهولت و سرعتی که دارد شدیدتر برخورد گردد . ثانیاً بانک مرکزی سیستم نظارتی دقیق الکترونیک برقرار نماید و عملیات بانکی را به نحو موثری تحت کنترل خود بگیرد . اختلال در سیستم پولی کشورها خسارات قابل توجهی را به اقتصاد آنها وارد خواهد نمود و تجارت بینالمللی را نیز با اشکال جدی مواجه خواهد کرد .

ه - نتیجه

از مباحث فوق که به صورت نمونه انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت معلوم میشود که آنچه پدیده تجارت الکترونیک در علم حقوق مطرح میکند مسائلی است که از جهات مختلف حقوق خصوصی و حقوق عمومی قابل مطالعه است .

از لحاظ حقوق خصوصی ، از باب نمونه میتوان به موضوع انعقاد قراردادها ، حقوق بینالملل خصوصی (تعیین قانون حاکم زمانی که طرفین در کشورهای مختلف مقیم و با هم رابطه داشته باشند که

در فرصت دیگری مورد بحث قرار خواهد گرفت) ، اسناد و مدارک تجاری ، مرحله پرداخت ، و نیز مسئولیت مدنی (که بحث این نیز ، فرصت دیگری میطلبد ولی اجمالاً اینکه از لحاظ کوتاهی در حفظ اطلاعات ، ارسال غلط دادهها ، نقص نرمافزارها و غیره میتوان مسئولیت مدنی را مورد بررسی قرار داد) اشاره کرد .

از لحاظ حقوق عمومی ، جرائم و مجازاتها در عملیات تجاری خصوصاً نقل و انتقالهای پولی و اختلال در سیستمهای رایانههای بانکی ، افشاء اطلاعات ، و نیز ثبت شرکتها و ثبت سوابق و مصوبات آنها از طریق الکترونیکی ، صدور اسناد بندری ، گمرکی ، پروانه صدور و ورود و غیره ، همگی قابل مطالعه است .

در تمام زمینههای فوق ، مساله از سه حالت زیر خارج نیست :

- ۱ - قانونی برای حل مسئله بدون نیاز به تفسیر و تویل وجود دارد .
- ۲ - قانون موجود ، با تفسیری که دور از واقعیت نیست قابلیت حل مسائل جدید را دارا است . مثلاً انعقاد قرارداد به هر طریقی که ایجاب و قبول را محقق سازد و یا اسنادی که قانون آنرا مقید به ورقه نموده است با تفسیر قوانین موجود قابلیت اعتبار خواهند داشت . علاوه براین ، خلاءها را میتوان با ماده ۲۲۰ م . پ . که به موجب آن ، آنچه در عرف مورد قبول قرار گیرد و ضمناً با قوانین آمره موجود تعارض نداشته باشد ، از لحاظ حقوقی معتبر و برای طرفین لازمالرعایه است .
- ۳ - برخی موارد نیازمند به تصویب قانون جدید یا اصلاح قانون موجود است . این موارد گاه بدین لحاظ لازم است که قوانین موجود ، آنها را مجاز نمیشمرند (مثل برات الکترونیکی که فعلاً مقید به ورقه بودن است) یا حدود و ثغور آن برای شمول نسبت به تمام جوانب نوین مسائل کافی نیست (مثل آنچه در زمینه حقوق اطلاعات و شناخت و حق فکری و نقض آن مطرح است) . انشاءالله در فرصتهای آتی راجع به برخی موارد ، بحث تفصیلی خواهیم داشت .

فهرست منابع :

- ۱ - Charlesworth ' s Mercantile Law , C . M . Schmitthoff & D . A . G . Sarre (۱۹۸۴) , Stevens & Sons , Londin , P . ۲
- ۲ - Charlesworth , iid , PP . ۱۷- ۱۸ . در حق تجارت بینالملل ر . ک . به :
- ۳ - The Law of International Trade , The Laureate Press , ۱۹۸۱ M . S . W . Hoyle (London , P . ۲۹)
- در حق ایران ، برخی محققین سپردن به اداره پست را کاشف از تصمیم نهایی ارسال کننده میدانند وگرنه ، خود این عمل را در تحقق تراضی بیاهمیت میدانند . ر . ک . به دکتر ناصر کاتوزیان (۱۳۷۰) ، حق مدنی (قرارداد ایقاع) ، شرکت انتشار و بهمن برنا ، تهران ، صص ۷۸ - ۷۷ .
- در عین حال کنوانسیون بیع بینالملل (۱۹۸۰) تنها مبنای وصول را پذیرفت است و در ماده ۱۸ فرقی بین پست و غیر آن نگذاشته و نظریه وصول را پذیرفته است اگر چه در ماده ۲۲ از این قاعده عدول کرده و نظریه ارسال را پذیرفته است . برای مطالعه بیشتر ر . ک . به :
- هیجده نفر از حقوقدانان ، تفسیری بر حق بیع بینالملل ج ۱ ، ترجمه دکتر مهربان دارابپور (۱۳۷۴) - گنج دانش ، صص ۲۳۱ - ۲۲۴ ، و
- ۴ - O . Honnold (۱۹۹۱) , Uniform Law for International Sales under the United Nation convention , Philadelphia , pp . ۲۲۶nd edt ,
- به هر حال ، در هر موردی که قانون حاکم بر قرارداد بین پست و غیر آن تفاوت قائل شده است ، مساله این خواهد بود که پست الکترونیکی پست محسوب میشود یا در ردیف سایر وسایل به حساب خواهد آمد .
- ۳ - Hoyle , ibid p . ۵۷
- ۴ - ICC Incoterms ۱۹۹۰ , FOB , CFR & CIF
- ۵ - Art . ۱۹۹۶ UNCITRAL/ Model Law on Electronic Commerce (۱۵) .

- ٦ - Art . ١٤ibid .
- ICC Unifrom Rules of Conduct for Interchange of Trade Data y Teletransmission (UN - ١٩٨٧CID) ,
- ٧ - رابرت شوار و پائول كيمبرلي (١٣٧٦) ، تكنولوجي اطلاعات و تسهيل تجارت ملي ، ترجمه محمد لطفي ، موسسه مطالعات و پژوهشهاي بازرنگاني ، تهران صص ٢٠٠ - ١٩٧ .
- ٨ - بنيامين رايت ، « توزيع خطرات امضاءهاي الكترونيك » ، از مبادله الكترونيكي اطلاعات (EDI) تا تجارت الكترونيكي ، ترجمه دكتور ايرج بهنام مجتهدي (١٣٧٦) تهران ، صص ٣١٣ - ٣٠٥ .
- ٩ - همان ، صص ٣٠٥ - ٣٠٠
- ١٠ - ك . اس . ش . « مسائل قانوني اجراي انتقال الكترونيكي وجه در هند » ، از مبادله الكترونيكي اطلاعات (EDI) تا تجارت الكترونيكي ، صص ٣٢٢ - ٣٢١ .
- ١١ - ك . اس . ش . مسائل قانوني اجراي انتقال الكترونيكي وجه در هند ، از مبادله الكترونيكي اطلاعات (EDI) تا تجارت الكترونيكي ، صص ٣٢٢ - ٣٢١ .